

Gråzonsproblematik

av Anders Palmgren

KRIG OCH FRED är två tydliga logiska motsatser, där fred i sin enklaste form ofta definieras som avsaknaden av krig. Förmågan att kunna göra skillnad på krig och fred har varit central för människans civilisering och utveckling av välstånd. Distinktionen mellan krig och fred är dessutom fundamental för hur vi förstår politik, moral och etik, lag och ordning samt ytterst krigföring. Likväl har det i alla tider funnits ett mellanläge mellan krig och fred, en gråzon, som opportunistiska aktörer spelar på för att nå sina politiska syften även med klandervärda medel. Den senare tidens förändringar i vår omvärld gör att det åter finns anledning att uppmärksamma detta problem.

Definition, gråzonsproblematik är en sammanfattande benämning på antagonistiska hot och risker i gränslandet mellan krig och fred. Dessa kännetecknas av variation och otydligt sammanhang med stora osäkerheter som följd. De enskilda hoten har både civila och militära anknytningar, vilket gör att de faller på flera olika samhällsaktörers ansvar. De enskilda hoten kan hanteras var för sig i en taktisk mening. Men effektiv strategisk hantering kräver helhetsperspektiv och sektoröverskridande samverkan så att responsen blir integrerad med kalkylerad strategisk verkan mot roten till problemet. Hantering av gråzonsproblematik kan bygga på principerna för krishantering eller på krigföring beroende på situationen.¹

Den krigsbild som vägledde planeringen av vårt totalförsvaret under det kalla kriget var rotad i förståelsen av det andra världs-

kriget. Sveriges säkerhetspolitik byggde då på principen om alliansfrihet i fred syftande till neutralitet i krig. Misslyckades detta så skulle det militära försvaret mobiliseras för att ”möta, hejda och slå” en militär invasion över havet eller landgränsen enligt folkkrätens principer. Det civila försvaret skulle värna civilbefolkningen, säkerställa viktiga samhällsfunktioner och understödja det militära försvaret av riket. I efterhand kan man få en känsla av att vårt försvar förbereddes i autonoma boxar enligt ett väl definierat antagande om hur ett väpnat angrepp med ”tydlig front” skulle gestalta sig. Gällande svensk lagstiftning för totalförsvaret bygger på denna krigsbild, med en klar uppdelning i fred och krig. Denna grundförståelse av ”kriget” är djupt rotad i vår politiska tradition och strategiska kultur, vilket motiverar en problematisering.

Många strategiska faktorer har självfallet förändrats sedan det kalla kriget. Beroende på strategiskt läge så kan hela ”kriget”, eller viktiga delar, utspelas i en ”gråzon”. Det påminner om det kalla kriget, som utkämpades av underrättelsetjänster och andra aktörer under radarn för öppet krig. Denna analys vill peka på att utrymmet mellan fred och krig vare sig är tomt eller distinkt. Vi behöver modifiera vår vägledande krigsbild så att Sveriges nya totalförsvaret blir relevant för vår tid och inte av slentrian byggt på en förståelse av förgångna premisser. Syftet med att belysa gråzonsproblematiken är att stimulera till reflektion över våra traderade strategiska tankemönster och därigenom på

bred front sporra utvecklingen av ett modernt och adekvat totalförsvaret.

Det kalla kriget visade att storskalig maktkamp mellan världens stormakter inte utblev i den anda som bildandet av Förenta Nationerna 1945 föreskrev. Ömsesidigt hot från strategiska kärnvapen och hög krigsberedskap användes för att avskräcka storskaliga militära angrepp. Den egentliga kampen skedde sedan med andra medel i skuggan av kärnvapen och under gränsen för regelrätt krig. Olika förfaringssätt, såsom att använda taktiska ombud, kringgick krigsförbudet och balanserade viljan till strategiska framgångar med risken för eskalation och massivt kärnvapenkrig. Denna maktkamp bröts genom Sovjetunionens kollaps. Rysslands val att förändra sin politik mot konfrontation har nu åter aktualiserat ett likartat förhållande, om än med nya villkor.

Klassisk strategi kan förenklat förstås utifrån två teoretiska ideal. Å ena sidan så definierade Clausewitz kriget som ”en våldssakt för att tvinga fienden till att uppfylla vår vilja”. Strategi handlade då om att använda stridens resultat för krigets politiska syfte. Växelverkan mellan strid och politik var centralt, vilket i många stycken har format den västerländska förståelsen av krigföring. Å den andra sidan så framställde den kinesiske filosofen Sun Zi strategi som byggt på vilseledning, list och bedrägligt beteende. Den bästa strategin var den som segrade utan strid, utgången av militär strid skulle helst vara klar innan den inträffade.² Utifrån det senare idealet framställde två kinesiska överstar framtida krigföring i boken *Unrestricted Warfare* (1999). Texten ska ses som en deklARATION riktad mot USA. Deras resonemang om ”oinskränkt krigföring” pekar tydligt på betydelsen av gråzonen, de menade:

As the arena of war has expanded, encompassing the political, economic, diplomatic, cultural and psychological spheres, in

addition to the land, sea, air, space and electronic spheres, the interactions among all factors have made it difficult for the military sphere to serve as the automatic dominant sphere in every war. War will be conducted in nonwar spheres... If we want to have victory in future wars, we must be fully prepared intellectually for this scenario, that is, to be ready to carry out a war which, affecting all areas of life of the countries involved, may be conducted in a sphere not dominated by military actions.³

Följaktligen, Clausewitz framställde teoretiskt strategi och avgörande som en kraftmätning i krig. Sun Zi framställde däremot strategi som att det idealt skulle ske kraftekonomiskt med små medel, om möjligt redan i fred. Det senare idealet brukar anföras av dem som bedriver maktkamp i gråzonen. Vår traderade krigsbild är mer rotad i Clausewitz än i Sun Zi. Klart är att båda äger sin giltighet. Vårt moderna totalförsvaret måste kunna hantera hela spektrumet.

Krigföring har i alla tider handlat om att använda sin styrka mot motståndarens svagheter och sårbarheter för att uppnå ett överläge som kan främja de egna målen. USA är den klart starkaste konventionella militära makten i världen. Vad avser kärnvapen så är Ryssland och USA ungefär jämbördiga.⁴ Den aktör som vill konfrontera USA och dess allierade använder därför strategier som kringgår överlägsenheten i konventionell militär styrka. Det sker genom att använda tid, rum, politiska förhållanden och form av strategiska medel på ett asymmetriskt fördelaktigt sätt. Krigföring i gråzonen, under den röda linjen för öppet krig, är del i en sådan strategi.

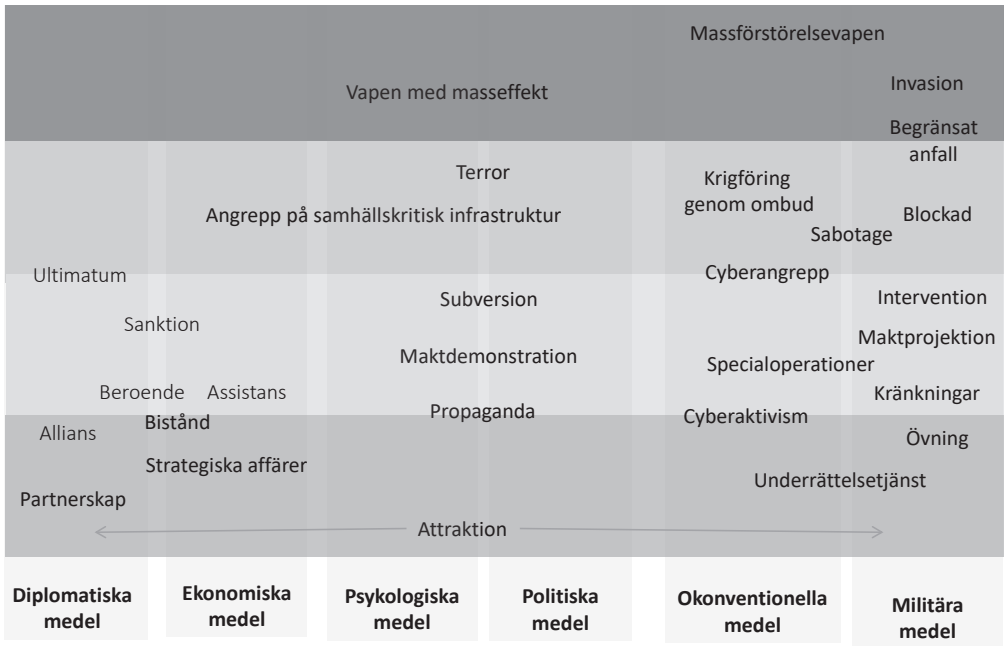
Trenden är generellt att en bredare arsenal av strategiska maktmedel kommer i parallell användning. Civila och militära medel blandas sålunda. Senare tiders operationer visar också på att betydelsen av överrask-

ning och skicklighet att skapa strategiskt handlingsutrymme består. Detta kullkastar delvis antagandet från det kalla kriget om en tydlig eskalationstrappa med möjlighet till stegvis beredskapshöjning. En väsentlig del av krigföringen sker i fred, vilket skapar gråzonen beroende på hur vi tolkar handlingarna. I tillägg så tenderar krigföring att blandas med privat verksamhet, kriminalitet och terrorism. Konsekvensen är att den form av krigföring som nu växer fram skapar än mer spänning mellan vår inre och yttre säkerhet. Vad är krigföring och vad är kriminalitet då medel förändras och konventionella gränser suddas ut?

I litteraturen framställs ofta strategi som uppdelat i civilt och militärt, som olika ideala handlingsmönster. Men strategi ska förstås holistiskt – som en situationsbunden kombi-

nation av det politiska och det militära i bred bemärkelse, tillsammans med andra faktorer. Strategi är det möjligas konst för att realisera säkerhetspolitik där komplex växelverkan skapar delvis oregelbunden dynamik och friktioner. Strategi ska skapa sammanhang och realistiskt balansera vad man *politiskt vill* med vad man med *tillgängliga medel kan*. Det kan låta enkelt i teorin men är svårt i praktiken.

Ett sätt att förstå strategi är som en karta av olika maktmedel, jämför *figur 1* nedan.⁵ Den strategiska kartan speglar även en mångfacetterad hotbild. Översatt mot verkliga betingelser ska kartan strategiskt förstås enligt hermeneutisk princip. Sålunda ska delarna förstås utifrån helheten och helheten förstås utifrån delarna i ömsesidig växelver-



Information och politisk vilja

Figur 1 Den strategiska kartan med några exempel på medel

kan. Företeelser som verkar åtskilda kan vid närmare granskning visa sig att ha samband.

Denna korta analys har pekat på att ömsesidigt hot från strategiska kärnvapen, och ojämna styrkeförhållanden, leder till att maktkamp sker på andra mer subtila sätt. Beroende på hur man förstår politik och strategi så är inte krigföring bundet till krig utan kan bygga på andra medel än reguljär väpnad strid. Detta inte minst för att balansera risken för eskalation och kontraproduktiv användning av kärnvapen. Vi måste därför strategiskt förstå krig och fred som ett sammanhängande politiskt spektrum, snarare än två helt olika tillstånd.

En hel del strategiska aktiviteter sker nämligen mittemellan – i gråzonen. Det leder till frågor, såsom:

- Vem ska dagligen ansvara för det svenska strategiska helhetsperspektivet kopplat till vår organisering av staten?
- Kräver denna mer komplexare hotbild andra samverkansformer?
- Behöver vår traditionella organisering, jämte ansvars- och ledningsprinciper modifieras?

Författaren är överste, fil dr i Krigsvetenskap och ledamot av KKRVA.

Noter

1. Denna analys av gråzonsproblematik bygger bland annat på arbetet med att utveckla Försvarsmaktens nya *Militärstrategiska Doktrin*, 2016.
2. von Clausewitz, Carl: *Vom Kriege – Hinterlassene Werke des Generals Carl von Clausewitz*, 19. Jubileumsutgåvan, Werner Hahlweg, Dümmler Verlag, Troisdorf 1980; *Sun Zis Krigskonst*, översättning: Ooi Kee Beng och Bengt Pettersson, Santreus förlag, Stockholm 2010.
3. Liang, Qiao och Xiangsui, Wang: *Unrestricted Warfare: China's Master Plan to Destroy America*, Pan American Publishing Company, Panama City 2002, original publicerat av PLA, Beijing 1999, s 144-145.
4. Se sammanställning på Arms Control Association, <https://www.armscontrol.org/factsheets/Nuclearweaponswhohaswhat>, (2019-06-27).
5. Ursprungsbilden för illustrationen i *Militärstrategiska Doktrin*, 2016.